

MATIJA MURKO IN ANTUN RADIC
(Izhodišča za razpravo)

SLAVKO KREMENSEK

PZE za etnologijo

Filozofska fakulteta

Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

UDK 39.001

Izvorni znanstveni rad

Primerjava pogledov Matije Murka in Antuna Radića na etnološko stroko naj bi pomenila izhodišče za razpravo. Primerjava odpira zanimivo vprašanje, kje vse kaže iskati razloge za različno strokovno usmerjevanje. Medtem ko je bil Murko še vpet v stare filološke okvire, je Radić že oblikoval samostojno narodoznanstvo. Murko se ni trudil z razločevanjem ljudske kulture od splošnega kulturnega razvojnega toka. Radić pa je istočasno prav na tem gradil svoje narodoznanstveno prizadevanje. Murko je bil v primerjavi z Radićem manj ljudski, bil je bolj naroden. Oba pa sta bila po izviri iz malokmečke družine in po izobrazbi slavista. Razlike med njima so pogojene po širših družbenih okoljih in po osebnih nagibih. V obeh primerih pa gre za usmerjenost ki jo je čas neogibno prerasel.

I

Medsebojno primerjanje pojavov naj bi bila zelo pomembna sestavina etnološkega raziskovalnega dela. Spričo tega ni potrebno utemeljevati koristnosti in potrebnosti takega pristopa. Res pa je, da morajo biti pojavi, o katerih je govor, med seboj primerljivi, da se tako lahko rezično nadejamo novih spoznanj, ki bi si jih ob analizi vsakega pojava posebej ne pridobili. V primeru Matije Murka in Antuna Radića se zdi, da je to tako. Kljub določeni razliki v letnicah rojstva in že zlasti smrti sta Murko in Radić sodobnika. Njuna spisa, ki sta za našo primerjavo najpomembnejša, sta izšla tako rekoč istočasno; Murko je objavil svoje poročilo o československi narodopisni razstavi v Pragi, ki vsebuje tako imenovane Nauke za Slovence, v Letopisu Maticе slovenske za leto 1896, Radićeva Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu pa je izšla, kot je poznano, v Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena le leto dni pozneje. Omenjeno Murkovo delo naj bi predstavljalo prvi slovenski narodopisni program, Radić pa naj bi s svojo Osnovo položil temelje nadaljnemu razvoju hrvaške etnologije. Za Murka je bilo še nedavno tega rečeno, da ohranja svojo veljavo še danes in da se iz njegovih izhodišč rišejo slovenski etnologiji naloge tudi za neposredno prihodnost. Z Radićeve zamisli pa velja, da so pomembne tudi še za današnjo vzgojo hrvaških etnoloških strokovnih kadrov. Se pravi, da naj bi bili Murkovi pogledi tako ali drugače navzočni v slovenski etnologiji vse do danes in tako tudi Radićevi na hrvaški strani. Oba naj bi bila po svojih strokovnih zamislih živa že

skorajda celo stoletje; njuno časovno sovpadanje, tudi po nadaljnjem vplivu na slovensko oziroma hrvaško etnologijo, je torej očitno. Ob vsem tem pa obstajajo razločki v njihovih pogledih na etnološko vedo oziroma na predmet njenega preučevanja, na ljudsko kulturo in na njen pomen za sodobno narodno življenje. Vprašajmo se zato, v čem so ti razločki, zakaj je do njih prišlo in končno še, kakšen je lahko Murkov in Radičev pomen za današnje strokovno delo.

II

Če se ustavimo najprej pri pogledih Matije Murka, naj takoj ugotovimo, da je imel Murko pri načrtovanju svojega narodopisnega programa v mislih slovenski narod v njegovi celoti. V duhu evolucionistov je govoril o enotnosti človeštva in o celovitosti posameznih narodnih skupnosti. Človeški duh naj bi bil povsod enak in ljudje naj bi si v enakih razmerah povsod ustvarjali enake predstave. Spričo tega tako imenovana »novodobna kultura« nujno izenačuje tako imenovane »narodne svojine«. »Vsa novodobna kultura je večstoletno delo vseh narodov«, pravi Murko, »in vpraša se le, koliko je kdo ima, kaj je kdo v njo prinesel in kako je ono, kar je od drugih sprejel, ipak po svoje prenapredil«. Zaradi izrecnega opozarjanja na prepletenost kulturnih pojavov si Matija Murko nikakor ni prizadeval, da bi ljudskokulturno problematiko kako posebej oddelil od celotnega sklopa kulturoloških vprašanj. Ljudska kultura je bila pri Murku del splošnega, tudi novodobnega kulturnega razvojnega toka, ne da bi ji bila prisojena kaka prav posebna kakovost. Bila je sestavni del zgodovinske podedbe tega ali onega naroda, ena njegovih značilnosti, z vidika narodovega napredka in njegove moči niti ne najbolj zanimiva. Ljudsko kulturo je Murko pojmoval kot izrazito zgodovinski pojav, ki je plod in sestavina prav določenega življenjskega sloga. Čim je zavoljo splošnega napredka podlage tega načina življenja konec, izginjajo tudi dotedanji ljudskokulturni pojavi. Zato se pri preučevanju ljudskega življenja ne kaže omejevat le na tako imenovane »narodne svetinje«, na neke samobitne pojave, ki so v svoji samobitnosti itak vprašljivi. Sredi sodobnega ljudskega življenja imamo po Murkovem mnenju narodno kulturo, ki se »ne stvarja samo za ljudstvo, ampak za vse stanovce, ki sestavljajo narod v višjem pomenu te besede.« Ob takih naziranjih se Murko ne sprašuje, kje se ljudstvo in ljudska kultura začenjata oziroma nehata. Razmejevanje med ljudsko kulturo in med pojavi, ki naj ne bi bili ljudski, Murka očitno ne prizadeva in ne zanima. Kulturno življenje predstavlja celoto, ki jo pravzaprav brazdajo le regionalne in etnične razlike.

Drugačnega mnenja je glede vprašanj, ki smo jih načeli ob Murku, Antun Radić. Po njegovem naziranju je dolžnost etnologije ali narodoznansva, da se ukvarja z ljudsko kulturo oziroma ljudskim življenjem. Pojem kultura naj bi v tej zvezi razumeli čim bolj široko. Zajemal naj bi življenje v vseh njegovih oblikah in izrazih. V ta okvir naj bi sodili način življenja, dela in mišljenja, skratka vse, kar ljudje počnejo, da bi jim bilo v življenju boljše, lažje in lepše. Pod pojmom ljudstvo pa je treba razumeti le

»preprosto« ljudstvo, to je tisti del naroda, ki je ohranil znamenja ali etnične značilnosti. To ljudstvo ima svojo kulturo, ki je drugačna od kulture gospode. Medtem ko naj bi bila ljudska kultura plod domačega življenja in njegovega razvoja, naj bi bila kultura gospode ali civilizacija nekaj čisto drugega, drugačnega, nekaj, kar utegne biti in pogosto tudi je ljudski kulturi nasprotno in jo celo uničuje. Civilizacija prihaja od zunaj, ljudska kultura pa je od tukaj, je domača, ni prinesena od drugod.

Razdeljenost na gospodo in ljudstvo, na gospodsko in ljudsko kulturo naj bi bila stara stoletja, tisočletje in več. Do nasprotja med ljudstvom in gospodo naj bi prišlo pri Hrvatih, podobno pa tudi pri drugih narodih, v času zgodnjega feudalizma. To takrat, ko so domači velikaši pod vplivom tuje, po izviru rimske kulture, postopoma začeli tudi misliti in živeti na latinski način. Njihov način življenja naj bi tako postajal drugačen in v marsičem nasproten način življenja, mišljenja in čutenja hrvaškega ljudstva. Vladajoči krogi naj bi sčasoma cenili le še to, kar je bilo tuje, latinsko, in so bolj ali manj prezirali vse, kar je bilo ljudsko, domače. Kulturna razdeljenost naj bi tako rodila prezir gospode do »preprostega« ljudstva in hkrati mržnjo in zavist ljudstva v odnosu do gospode. Takega stanja pa bo moralo biti prej ali slej konec. Temeljna predpriprava za bodočo spravo naj bi bilo zbiranje in preučevanje avtohtone ljudske kulture v okviru narodoznanstva. Samonikla domača kultura mora namreč dobiti nasproti evropski mednarodni kulturi tisto mesto, ki ji pripada.

Če poleg nakazanih naziranj Matije Murka in Antuna Radića upoštevamo še nekatera dodatna dejstva, moramo ugotoviti, da je iz zornega kota razvoja etnološke vede Radić Murka presegel. Murko se je zanimal za vprašanja zgodovinskega razvoja posameznih kulturnih sestavin, ugotavljal je razširjenost posameznih pojavov in njihovih različnih tipov. Močno je poudarjal pomen preučevanja sedanjega stanja oziroma življenja, v katerega so posamezni kulturni pojavi vpleteni. Prepričajte, da je treba narodopisne sestavine študirati v njihovem okolju, če jih hočemo globlje spoznati, naj bi Murku nakopalo pogosta in večkrat zelo ostra nasprotovanja pretežno filološko usmerjenih slavistov. Kljub temu pa bi ne mogel trditi, da je Murko s svojim načinom narodopisne dejavnosti že prestopil meje tedanjé slavistike. Njegovo prizadevanje je bilo še vedno v mejah slovanske filologije, ki naj bi bila v prvi vrsti zgodovina razvoja duha in idej. Drugače je bilo v tem pogledu z Antunom Radićem. Njegovega narodoznanstva namreč ni več mogoče šteti med pododdelke slavistike. Hrvaška etnologija se je z Radićem osamosvojila. Sicer so bili tudi pogledi Matije Murka prelozni, vendar vse še v dotedanjih tridelnih slavističnih okvirih. Murko etnologije ni osamosvajal, Radić jo je. Ko je Matija Murko potopoval po sledih srbske in hrvaške epike, ga je ta zanimala z vsemi spremnimi pojavi. Poleg pesmi je posvečal zelo veliko pozornost tudi pevcem in njihove-mu vsakdanjemu okolju. Pa vendar mu je bila ljudska pesem izhodišče preučevanja in konec koncev tudi cilj potovanja. Ko je šel Antun Radić na pot po Bosni in Hercegovini, da bi preveril načine zbiranja gradiva za Zbornik, je svojo pozornost usmeril v ljudsko življenje v celoti. Nekakšen fokus njegovega zanimanja je bila ljudska oziroma narodna duša.

Matija Murko velja za začetnika »prvega strokovnega obdobja« v zgodovini slovenske etnologije in prelomitelja z romantičnimi nazori. Sam je v svojih Spominih zapisal, da je s podrobnim popisom češkoslovske narodopisne razstave povzročil v slovenskem narodopisju »preobrat v realističnem duhu«. Ker je mogoče Murkov realizem brez težav nadomestiti z izrazom pozitivizem, kaže posvetiti nekaj besed primerjavi med Murkovo in Radićevo metodološko usmerjenostjo.

Ko je bil govor o Murkovem realizmu, so imeli navadno v mislih Murkovo zavzemanje za enakopravno obravnavo vseh ljudskokulturnih pojavov, tudi materialne kulture. Opozorilo na to področje etnološkega strokovnega dela je bilo zaradi njegove zanemarjenosti v času romantike nedvomno koristno in potrebno. Ljudskokulturne sestavine ki jih je Murko omenjal, naj bi rabile kot priča preteklega in sedanjega narodnega življenja. Kot zastopnike pozitivistične metodologije nasploh je tudi Murka pri njegovem raziskovalnem delu vodila želja po objektivnem spoznavanju resničnosti. Lastna mu je bila ideja o zakonitosti razvoja in misel o napredku. Razen omenjenih pozitivnih lastnosti pa so pozitivistom očitali zgolj »kvantitativno pojmovanje razvoja in zanemarjanje dialektičnega odnosa med posameznimi družbenimi pojavi. Ni razlogov, da bi Murkovo narodopisno prizadevanje ocenjevali kako bistveno drugače.

Antun Radić je svojo metodologijo označil kot kulturnozgodovinsko. Dejal je, da je edini pravi zorni kot, skozi katerega je treba gledati ljudsko življenje, kulturni vidik. Ker gre za spremljanje kulturnih pojavov skozi njihovo zgodovino, imajo take obravnave pač kulturnozgodovinski značaj. V primerjavi z Murkovimi pogledi je mogoče reči, da je Radić s svojim izrecnim zanimanjem za ljudsko kulturo ne le po posameznih pojavnih oblikah, temveč tudi v njeni celovitosti, nedvomno presegel Murkova hotenja. Radićevo gledanje na ljudsko kulturo je bilo celovitejše, bilo je bolj izoblikovano, da ne rečemo strukturirano, seveda pa ob tem izključujoče vse, kar naj ne bi bilo po svojem izviru ljudsko. Soodnosnost med posameznimi pojavi ljudskokulturnega področja je bila pri Radiću dovolj upoštevana. Toda s pregrado med ljudsko kulturo in tako imenovano civilizacijo, ki si jo je Radić ustvaril, je bila pretrgana zveza med ljudskim življenjem in družbenozgodovinskim razvojnim procesom v njegovi celoti. Tovrstna izoliranost je prav gotovo preprečila vsestransko in dovolj poglobljeno razlago kulturnozgodovinskih procesov na etnološkem področju. Končni rezultat je mogel biti tako enak ali vsaj podoben kot pri Murkovem pozitivizmu.

Nakazanim razločkom in podobnostim v pojmovanju predmeta etnološkega preučevanja in metodologije, ki je bila značilna za Murkova oziroma Radićeva etnološka prizadevanja, kaže dopolniti še z vprašanjem namena in ciljev, kot sta jih etnologiji pripisovala Murko in Radić. Bolj kot pri prejšnjih vprašanjih je mogoče tukaj čutiti družbene pobude, ki so določale njuno delo. Čeprav sta bila v socialnem pogledu enakega izvira, po izobrazbi oba slavista, so bili tudi glede načrtovanja nalog in ciljev etnološke vede razločki med njima vendarle občutni. Eden od razlogov, če ne že nasledkov, za razločke v konceptih je bil najbrž v njuni poklicni karieri.

Medtem ko je Murko stopal po poti univerzitetnega učitelja večih univerzitetnih središč, si je Radić zaman prizadeval, da bi si na zagrebški univerzi pridobil katedro za etnologijo. Murko je bil v poklicnem pogledu in po svojih poklicnih interesih vezan na tedanjo univerzitetno slavistiko. Radić je bil v tem pogledu vsaj za kratek čas svobodnejši in ves pri etnologiji. Kaže tudi, da sta bila po temperamentu različna. Čeprav naj bi Murko uporabil svoj položaj tudi za zaščito malih ljudi in je bil še zlasti poznan kot podpornik študentov, se je politiki v bistvu izogibal. Temu nasprotno je Radić postal celo soustanovitelj hrvaške kmečke stranke. Vsemu temu kaže kajpak prišteti določene razločke v družbeni sestavi nosilcev slovenskega in hrvaškega narodnega gibanja. V tem pogledu so še zlasti poučne ugotovitve o tedanjem velikem razkoraku med posameznimi socialnimi sloji na Hrvaškem in o izredno počasnem vključevanju vaškega prebivalstva v razvojne tokove modernega življenja. To je nedvomno vplivalo na koncepcije Antuna Radića. Ko zarisuje Radić narodoznanstvu naloge, opravi to brez vsakega akademizma. Ljudsko življenje je treba spoznati, da bi vedeli, »kaj je ljudstvu za življenje potrebno, kako ljudstvo dela in počiva, kdo je ljudstvu drag in koga ljudstvo črti, kaj je ljudstvu po volji in česa ne mara, kako se veseli in žaluje, o čem sanjari, česa se boji, česa si želi...«. Treba je spoznati in dojeti resnično življenje in tudi na narodno preteklost ne kaže gledati le skozi diplomatska in politična očala. Etnološko strokovno prizadevanje mora postati, tako meni Radić, »socialna znanost, ki bo kot taka v prvi vrsti ljudska...«. Matija Murko je v tem pogledu manj ljudski, je naroden. Po pogledih, izraženih v *Naukih za Slovence*, se uvršča med tiste napredne slovenske razumnike druge polovice 19. stoletja, ki so si prizadevali za čim večji in čim hitrejši napredek tako imenovane »narodne omike«. V etnološko strokovno dejavnost ga vodijo, povedano na kratko, splošni nacionalni razlogi in znanstveni interes.

Naj zaključim. Matija Murko in Antun Radić sta oblikovala svoje poglede na etnološko znanost iz razmer svojega časa in seveda v prvi vrsti zanj. Ni mogoče pričakovati, da bi bili po skoraj sto letih ti pogledi še kaj dosti več kot ena od preseženih stopenj v razvoju etnološke vede, pa če je bila stopnja, ki sta jo zastopala, še tako pomembna in prelomna. Pri Murku je bilo to kaj kmalu jasno. Ker so bile njegove zamisli premalo usklajene z nastajajočimi družbenimi razmerami, so ga preglasili novoromantiki. Poskusu nekakšnega povratka k Murku ob 75-letnici njegovega programa se je bilo treba iz prej navedenih razlogov upreti. Murkove zasluge za razvoj slovenske etnologije pa zaradi tega seveda niso postale prav nič manjše.

MATIJA MURKO AND ANTUN RADIĆ
(Theses for Discussion)

Summary

The presented comparison of Matija Murko's and Antun Radić's views of ethnology is meant to elicit discussion, while the topic will be considered in greater detail at another occasion. The comparison opens an interesting question as where to look for the reasons of their different professional orientation. Differences between Murko and Radić are quite obvious, although both formulated their concepts at about the same time. While Murko had been still hindered by traditional philological frameworks, Radić already conceptualized an independent ethological science. Murko did not attempt to distinguish between folk culture and the general course of cultural development, whereas Radić based his ethnological and political endeavors precisely on this distinction. Murko took a distance from everyday political struggles and, compared to Radić, was more concerned with the national than with the folk culture. Both men came from the families of peasant small-holders, and both were educated as slavists. Differences in their views were determined as much by wider social context as by their personal inclinations, probably conditioned by their social status. In both cases alike, the scientific orientation they offer has inevitably become antiquated.